

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР ВОЄННОГО ЧАСУ

(оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету 2022 р.)

Умістивши в своєму феномені все різноманіття культур, театр є універсальною мовою спілкування людини з буттям. І сьогодні, у період повномасштабної агресії росії проти нашої держави, українські театри попри обстріли, повітряні тривоги та відсутність світла демонструють чудеса української стійкості. Вони ставлять прем'єри, проводять вистави, їздять із гастролями. Тема війни на їхніх сценах стає наскрізною – і в експериментах, і в зверненнях до класики.

У час жорстокої воєнної реальності сценічне мистецтво консолідує в суспільстві націєтворчі орієнтири, загальнолюдські ідеали [1, 2, 3].

Водночас статистика свідчить, що наразі в Україні пошкоджено 17 театральних будівель, але у списку немає тих, що належать недержавним театрам. На очах всього світу відбулося знищення окупантами театру у Маріуполі, в якому ховалися і діти. Під час тимчасової окупації Херсона диригента місцевого театру розстріляли за те, що не бажав співпрацювати з окупантом. Це реальність, в якій діє український театр [4].

Вже у четвер 24 лютого 2022 року на сайтах та фейсбук-сторінках більшості театрів з'явилися оголошення про тимчасове припинення роботи у зв'язку з введенням в країні воєнного стану. Чимало українців, у тому числі працівники культурно-мистецьких закладів, поповнили ряди Збройних сил України та Територіальної оборони, хтось зайнявся волонтерською діяльністю, інші (особливо жінки з маленькими дітьми) – виїжджали в безпечніші міста, села або за кордон. Багато колективів переказували власні кошти на підтримку ЗСУ [5].

Від перших днів війни російські війська активно атакували Україну на півночі (Київська, Чернігівська, Сумська обл.), сході (Донецька, Луганська) і півдні (Херсонська, Запорізька). Більшість театрів в цих регіонах були зачинені, а деякі стали укриттям для містян (зокрема, Харківський будинок актора, Київський ProEnglish Theatre, Маріупольський драматичний театр та ін.). 2 березня ворог захопив Херсон та частину області. Протягом березня херсонці, в тому числі працівники обох театрів (Музично-драматичного ім. М. Куліша та Театру ляльок), неодноразово мужньо виходили з українськими прапорами на мирні акції протесту до захопленої адміністрації. 22–23 березня окупанти арештували обох директорів театрів – Олександра Книгу і Віктора Гаврилюка.

Після кількогодінних допитів їх, на щастя, відпустили. Але всі наступні акції загарбники почали розганяти, стріляючи людям по ногах.

Справжня трагедія відбулася 16 березня у Маріупольському театрі. Його приміщення, як і багато інших будівель міста, стало бомбосховищем для мирних мешканців – маріупольців та біженців з інших міст і сіл (більш як 1200 осіб). Підвал та всі поверхи театру були заповнені людьми (зокрема жінками з дітьми, навіть новонародженими). Сподіваючись на людяність, містяни з обох сторін будівлі виклали з каміння слово «ДІТИ». Але це не зупинило ворога: на театр РФ скинула надпотужну бомбу. В результаті було зруйновано центральну частину будівлі і під завалами опинилося багато людей. Хтось встиг врятуватися, інших встигли дістати з-під завалів. Та ворог продовжував обстріли і не давав евакуювати постраждалих. Тож Маріупольський театр став домовиною для близько 300 мирних українців [5].

Але вже наприкінці лютого переважна більшість театрів України, загальна кількість яких за приблизними підрахунками сягає 150, – національних, обласних, муніципальних і приватних, перетворилися на волонтерські центри й шелтери. Просторами не для показу вистав, а місцем концентрації болю та пошуків знеболювального для перестрашених війною цивільних стали приміщення театрів по всій Україні. У такий позахудожній спосіб терапія театром, що роками здавалась абсолютно ефемерною, дала реальні результати [6].

Тож, театри майже з перших днів війни зайнялися різнопрофільною роботою та допомогою. Частина стала прихистком для біженців: приміщення були облаштовані для ночівлі і харчування (львівські – Перший театр, Театр ім. Л. Курбаса, «Воскресіння», «Слово і Голос», Вінницький театр ім. М. Садовського, Дніпровський Телетеатр та ін.).

Чимало закладів стали волонтерськими штабами або гуманітарними центрами: допомагали з поселенням у місті, збирали кошти, ліки, одяг, їжу для армії та переселенців, приймали із закордону гуманітарну допомогу і роздавали/розвозили по всій країні, надавали консультації психолога і юриста, розважали діток-біженців. Серед них: рівненські – Музично-драматичний і Театр ляльок, львівські – Театр ім. Лесі Українки та Театр ім. М. Заньковецької, Дніпровський театр драми і комедії, Луцький театр «ГаРМІдЕр», Хмельницький театр ім. М. Старицького, Запорізький театр ім. В. Магара та ін.).

Одним з таких волонтерських центрів у столиці було «Дрібне Сузір'ячко», яке розмістилося в підвальному приміщенні ЦТМ «Сузір'я». Опікувалися ним режисерка Катерина Степанкова і акторка Ада Роговцева. У ньому готували їжу, прали одяг, збирали і відправляли харчі, ліки. Він одночасно став прихистком для бійців, які мали змогу у ньому перепочити і поїсти. Центру вдалося закупити термобілизну і різні речі для вояків [5].

Деякі театри перетворилися на кравецькі цехи: почали шити білизну для шпиталів, одяг та амуніцію для військових, прапори та патріотичну символіку, плести маскувальні сітки. Це Дніпровський і Одеський оперні театри,

Миколаївський художній театр, Закарпатські театри в Ужгороді та Хусті, театр ляльок у Кропивницькому, театр ім. Лесі Українки у Кам'янському та ін. Окремі заклади готували їжу для ЗСУ та Тероборони (Львівський академічний обласний музично-драматичний театр ім. Ю. Дрогобича і Тернопільський театр ім. Т. Шевченка).

А хтось зосередився на моральній підтримці воїнів та всіх українців. Наприклад, Мукачівський драматичний театр започаткував відеопроєкт «Все буде Україна»: актори театру читають поезію, «Поезія незламних» з'явилася на фейсбук-сторінці столичного Національного театру ім. І. Франка – актори читають сучасну українську поезію, народжену російсько-українською війною. Казки, вірші, п'єси записує на відео від початку війни Одеський ТЮГ ім. Олеші. А Миколаївський український театр драми і комедії започаткував відеомарафон української поезії та пісні [4].

Вже 24 лютого Богдан Струтинський, голова Національної спілки театральних діячів України, та Олексій Кужельний, керівник київського відділення НСТДУ, звернулися до друзів, партнерів, театрів та фестивалів по всьому світу з проханням донести правду про події, що відбуваються в нашій державі і зупинити агресію з боку рф. «Фашистська Росія напала на мирну Україну і хоче знищити нашу незалежність... Ми, українці, звертаємося до вас говорити правду світові, своїм урядам, виступати на ефірах і закликати всіх до підтримки України!!! Це – загроза для всього цивілізованого світу, це загроза чи бути Європі, чи ні?» [5].

У перші дні війни студенти Київського університету ім. І. Карпенка-Карого відкрили Telegram-канал «Павлуша і Ява», де щодня викладали свіжозаписані аудіоказки для дітей. Telegram-канал започаткував і Запорізький театр молоді. А актори Київського театру ляльок (Замок на горі) створили проєкт «Вартові казок»: записують на відео, монтують і викладають казки на своєму YouTube-каналі.

Отже, український театр від самого початку повномасштабної війни став фронтом опору та протесту [4].

Та поступово від волонтерських функцій театри стали повертатися до своєї основної.

Найшвидше в Україні відновив діяльність театр в Івано-Франківську, який у приміщенні під сценою поставив першу п'єсу вже 7 березня [4].

Івано-Франківському театру ім. Івана Франка майже одразу вдалося поєднати функції потужного волонтерського центру, надійного укриття і місію мистецького діяча. У підземеллі під сценою, там, де колись грали тільки експериментальні вистави за Шекспіром, глядачам відтепер показували оптимістично-повчальну «Енеїду» від режисера Ростислава Держипільського.

З легкої руки іванофранківців театральні сцени в укриттях почали діяти по всій країні: мінівистави й концерти стали звичними для харківського метро; сцену в укритті, де вистави не перериваються навіть під час повітряних тривог, відкрили у Львівському обласному театрі ляльок, Київській опері, Волинському музично-драматичному театрі ім. Тараса Шевченка. Ще наприкінці весни у

бомбосховищі Одеського театру ім. В. Василька зіграли прем'єрний спектакль «Саша винеси сміття» за п'єсою Наталі Ворожбит у режисурі Максима Голенка [6].

Водночас постало питання з репертуаром. Для багатьох театральних діячів думка про те, що можна бути театром і грати на сцені, видавалася абсолютно неприйнятною [4].

Головна режисерка Київського академічного театру драми і комедії на лівому березі Дніпра Тамара Трунова впевнена, що «кожен має усвідомити власну відповідальність за будь-яке мистецьке слово, проговорене про цю війну». На її думку, «усі роки незалежності український театр, здається, був відрізаний від світового контексту. Він існував у начебто окремому просторі – на відміну від українського кіно, літератури, візуальних мистецтв. Зараз ситуація змінюється... Мені здається, що нам всім потрібна пауза на усвідомлення нової реальності. Нам всім потрібна стратегічна сесія. Якщо ми зараз проігноруємо ці трансформації і можливість змін, якщо ми зараз повернемося на ті самі рейки, з яких ми зіскочили 24 лютого, то не треба тоді говорити про нову парадигму чи про те, що ми тяжіємо до європейського суспільства. Мені, наприклад, в цій ситуації якось дивно і неприйнятно продовжувати грати ті самі вистави, які ми грали до 24 лютого. Якщо зараз вихвалятися тим, що ми граємо ті самі комедії, які розпочинались у репетиціях до вторгнення, а після 24 лютого з тої ж коми продовжились, то мені в цьому бачиться якась театральна перверзія» [7].

Вітчизняні театри почали задумуватися над тим, що можна в таких умовах грати, а що ні. Йшлося про те, щоб випадково не посилювати в людях травм. Щодо дітей вирішили, що театр загалом має мати терапевтичну функцію. Згодом виявилось, що є потреба навіть у комедіях. Віру повертало й те, що військові, які потрапляли на вистави, заохочували до театральної активності, кажучи, що за цей прояв нормальності вони воюють. Війна відділила у театрі справжнє від несправжнього і показала, хто тут був лише заради грошей і кар'єри. Оскільки глядачам важко було заплатити за квиток, то працювали «на шапку», до якої скидаються хто скільки зможе [4].

Дуже скоро перервали мовчанку драматурги, до того ж якраз ті, яких не визнавали у великих академічних театрах, недолюблювали за ненормативну лексику, неупереджене критичне мислення, викличний андеграунд. Драматургиня Ірина Гарець ініціювала збір тільки що написаних текстів і зробила їх доступними на порталі сучасної української драматургії. Ця збірка новітніх п'єс «Русский корабль, иди нах*й!» і стала правдивим голосом українського театру, чий творчий потенціал розпорошився по світу, а сам він змушений був перебратися до укриттів [6].

Невдовзі ці тексти зміг почути увесь світ. Частина з них одразу перекладалася англійською, а ProEnglish Theatre разом із Національною спілкою театральних діячів у партнерстві з Worldwide Ukrainian Play Readings та World of English Speaking Theatres улаштував двомовні читання «Україна. Війна. Тексти», до яких в онлайн-форматі долучилися зарубіжні режисери зі

всього світу з українськими англомовними акторами. П'єси Олени Астасьєвої, Ігоря Білиця, Андрія Бондаренка, Ірини Гарець, Оксани Гриценко, Ніни Захоженко, Лени Лягушонкової, Марини Смілянець, Людмили Тимошенко, Віталія Ченського стали актуальними повідомленнями для світу, що українці живі і під бомбами, і в окупації, і на фронті [6, 8].

За час війни формат перформативних (сценічних) читань п'єс набув чималої популярності серед театрів і глядачів. Зокрема, 8 та 9 жовтня у столиці у Центрі Леся Курбаса пройшли сценічні читання англійською та українською мовами восьми нових п'єс воєнного часу. Постановниками стали режисери з Великої Британії, Шотландії, Індії, Австралії та України. Особливість події була й в тому, що зі сцени прозвучали неоприлюднені тексти. Тож глядачі почули їх першими.

8 жовтня у рамках української програми представляли сучасні українські п'єси в оригіналі, які не оприлюднювали у форматі читань чи постановок українською. У межах «Україна. Війна. Тексти», зокрема, презентували дві нові п'єси драматурга Володимира Сердюка – «Переправа через річку Кальміус» та «Pressure Level». Другу обрав для постановки режисер з Індії Амаан Ахмад, а за втілення першої взявся український режисер Гліб Тюпін. Також цього дня була змога побачити поетичну виставу «Від(ро)дження» від ProEnglish Theatre. Історію розказували через вірші Зерова, Семенка, Хвильового, Плужника, Теліги, Тичини та інших яскравих представників Розстріляного Відродження.

9 жовтня глядачів чекала англомовна програма. Це сучасні українські п'єси в перекладі на англійську, які також не оприлюднювали у форматі читань чи постановок. Перед читанням відбулася прем'єра документальної вистави Віталія Гавури «Our ResponsAbility» за документальними свідченнями з Чернігова, Маріуполя, Дніпра та інших міст [8].

Національна спілка театральних діячів України започаткувала й марафон сучасної драми, покликаний презентувати глядачам тексти сучасних драматургів.

Три роки поспіль для сучасних авторів організовували «Лабораторію драматургії» НСТДУ – їхні доробки вирішили представити на марафоні, що проводиться одночасно в різних містах України. 14 грудня перформативне читання містичної п'єси Андрія Бондаренка «Ультіма Туле» за оповіданнями Стефана Грабінського представили в столичному театрі «Колесо». Андрій Бондаренко – драматург зі Львова, доктор філософії, який пише тексти на перетині соціально-психологічної драми гіперреалізму та трилеру. Перформативне читання «Ультіма Туле» стало спільним проектом київського театру «Колесо» та Першого Українського онлайн театру StageUA. Режисерка читань – Марія Грунічева. У читанні взяли участь 9 акторів. З академічного театру «Колесо» – це заслужена артистка України Наталія Надірадза-Вронська, Андрій Мороз, Ігор Марусяк, Ростислав Фоменко, Арсен Бойчук, Парасковія Жилінська. Перший Український онлайн театр StageUA представляли Юріс Тете, Олена Тертична, Олександр Микитенко. Читання відбулося лише один раз. Однак є відеозапис, який викладуть у вільний доступ. За словами Марії

Грунічевої, якщо матеріал зацікавить глядача, то в майбутньому він може перетворитися на виставу. Марафон сучасної драми у столиці триває. Також 14 грудня творче об'єднання «Етюд» представило історію «Про вовчика, який випав з книжки» Олени Шевченко у Центрі туризму та краєзнавства учнівської молоді Святошинського району; режисерка читання – Альона Андрієнко. А 20 грудня в театрі «Сузір'я» читали п'єсу Дмитра Тернового «Напередодні, або Все буде доб», режисер читання – Олександр Жила [9].

25 вересня у Театрі драми і комедії на Лівому березі Дніпра відбувалося читання п'єси «Я, дім та інші речі». Автор твору Володимир Сурай називає себе «вимушеним драматургом». До повномасштабного вторгнення він був актором та режисером. Наразі Володимир – в лавах ЗСУ. На війні його театр перейшов в текст. «Це іронічна історія про любов і війну, – розповіла режисерка читання Яна Безсмертна. – Про хлопчика в кожному воїні, який подитячому щиро вміє вірити і любити... І про те, як в умовах війни, коли смерть завжди за крок від тебе, не втратити життя».

В читанні брали участь актори Театру на лівому березі – Антон Вахліовський, Анастасія Пустовіт, Андрій Ісаєнко, Дмитро Олійник/Максим Рягін та студент акторського курсу Тамари Трунової – Владислав Клімошенко [10].

Також в Україні започаткували бібліотеку Ukrainian Drama Translations, в якій зібрано колекцію перекладів сучасних українських п'єс п'ятьма мовами. Проект створено Українським інститутом для того, щоб допомогти режисерам з усього світу знаходити якісні переклади для власних постановок. Кожний включений до бібліотеки текст супроводжується англomовною карткою-паспортом зі стислим синопсисом та інформацією про автора і перекладача. Сайт надає можливість ознайомитися з великою частиною змісту, але повний текст для читання, комерційного або некомерційного використання можна отримати безпосередньо у правовласників, чії контакти містяться на перших сторінках п'єс та на особистих авторських профілях. Бібліотека передбачає постійне оновлення фондів. На сайті можна знаходити необхідні п'єси за мовою, жанром, періодом написання, темою, обсягом тексту чи кількістю персонажів. Партнери проекту: UKRDRAMAHUB, Worldwide Readings Project та Birbeck Center for Contemporary Theater. Бібліотека створюється за фінансової підтримки International Relief Fund МЗС Німеччини та Goethe-Institut в Україні в межах проекту «Театральні вікна. Work in progress», що реалізує громадська організація «Театр на Жуках» [11].

Утім, необхідно було ще кілька кроків, аби голосом гіперсучасної драми заговорив, власне, сам український театр, аби написані після 24 лютого драми стали репертуарними. Сьогодні «Котячі історії» (оригінальна назва «Коти-біженці») Людмили Тимошенко та Марини Смілянець у режисурі Катерини Богданової вже на афіші Миколаївського художнього драматичного театру, а «Я норм» Ніни Захоженко поставила Оксана Дмитрієва в Харківському театрі ляльок ім. В. Афанасьєва. Львівський театр ляльок на сцені в укритті

презентував своєрідний стендап від Андрія Бондаренка «Шмата», а в Луцькому «ГаРМІДЕрі» поставлено його ж «Синдром уцілілого» [6].

Зрештою, ескізні формати театральних читань нових українських драм трансформувалися в повноцінні вистави з потужними акторськими роботами і неординарними режисерськими рішеннями. І щонайменше дві з них «Я, війна і пластикова граната» за текстами Ніни Захоженко у київському театрі на Печерську та «Всупереч», де харківська драматургиня Юліта Ран поєднала уривки з п'єс «Садити яблуни» Гарець, «Руський Воєнний» Білиця, «Коти-біженці» Тимошенко та Смілянець і «Я норм» Захоженко у ДРАМІКОМ (м. Дніпро), що заслуговує на окрему увагу.

Природно, що стилістика цих вистав дуже відмінна. Так режисер-постановник Антон Меженін у Дніпрі тяжіє до піднесеної символізації реалій війни і нашого спротиву, які представляє через рух, кольори, силуети, світло, окремі пластичні сцени, використовуючи стилістику архаїчних і фольклорних дійств. А попри те, що події п'єси Ніни Захоженко – шість епізодів переживання війни – це незагоєні рани, її постановники в театрі на Печерську Олександр Крижановський та Ігор Рубашкін не відмовилися від глибокого психологічного портретування персонажів.

У цьому спектаклі, де травми війни якимось по особливому виявляються правдивою акторською грою, одна сцена болючіша за іншу. В усіх випадках тут йдеться про розлуку, втрату, відчай, страх, і водночас кожна зі сцен насажує на майбутнє. Бо ж там є віра в нас самих, в країну, в перемогу, і є відчайдухи, яких не зупинить жодний ворожий БТР, є наївне, але тверде переконання, що так не може бути, бо не може бути ніколи.

Разом із тим, не беручись за авторські тексти, театри самі стали komponувати документальні вистави з використанням спогадів безпосередніх учасників подій, фейсбучних дописів та журналістських інтерв'ю. Ця техніка створення гарячих вистав-свідчень стала актуальною для українського театру ще в 2014 році, і успішно реалізовувалася Театром переселенця й Театром сучасного діалогу. У 2022 році цим досвідом скористалися навіть ті колективи, для яких раніше скромні мінімалістські театральні форми, без декорацій і костюмів, були чужими [6].

Уже в багатьох містах України представили свої вистави-свідчення театри-переселенці з Маріуполя й Херсона. Документальну «Маріупольську драму» (режисер Євген Тищук) зіграла частина акторів з Маріуполя, що осіла в Ужгороді, інші ж маріупольці показали спектакль «Обличчя кольору війни» Олексія Гнатюка. Режисер Євген Резніченко підготував з артистами Херсонського театру ім. Миколи Куліша, які вирвалися з окупації, документальний спектакль «Лишатися (не) можна...» і тепер його можна побачити на сцені столичного театру ім. Лесі Українки [6].

Отямившись від жахів кількомісячної облоги випустив своє свідчення про виживання «Тиловий Що?Денник» (режисер Роман Худяшов) Чернігівський обласний молодіжний театр. А новостворений уже під час повномасштабної війни харків'янином Артемом Вусиком театр «Варта» у

Львові дав життя постдокументальній виставі за жіночими голосами «Вона Війна» у постановці Костянтина Васюкова.

Озвучені акторськими голосами різні історії про різних людей і з різних міст України почасти дуже схожі. Інколи їх і компонують, повторюючи досвід колег, не надто переймаючись тим, що прямолінійна афектація може спрацювати в протилежному напрямку, а щільне декорування відеорядом виглядає недоречним. Інколи ж у цих спектаклях, де все претендує бути справжнім і, водночас мистецьким, щось зовсім нетеатральне, як от відеооповідь мариупольської художниці Діни Чмуж, є тим, що викликає найбільшу довіру, емоції та співпереживання [6].

Тобто можна констатувати, що умови воєнного стану сприяли підвищенню інтересу до сучасної української драматургії, а також стали певною передумовою до пошуку нових художніх засобів та оновлення театрального репертуару.

Наступна ключова зміна – це різка дерусифікація репертуару [5].

Вже у перші дні війни керівники спільно з колективами театрів, які мали у своїй назві слово «російський(-ка)», проявили свою громадянську позицію і прийняли рішення вилучити його. 28 лютого це зробив столичний Національний театр імені Лесі Українки, 1 березня – Миколаївський та Харківський імені О. Пушкіна, 2 березня – Одеський. А передувало зміні назв театрів звернення НСТДУ 27 лютого до театральної спільноти про важливість української мови у подальшій роботі всіх театрів країни: «Мова – це також наша зброя. Мова – це національна політика. І як ми всі побачили, поза політикою лишитися ніхто не може. Ми занадто довго були лояльними і поступливими, занадто довго зважали на бажання і забаганки тих, хто відмовлявся змінюватися, або свідомо лишався прихильником “расейського”. І тим самим лишали зерна “руського міра” в своїй землі, в своїй культурі, які, як ті баобаби на планеті Маленького принца, могли, прорісши, знищити нас. Офіційно Наша позиція: коли ми переможемо, а це, впевнені, буде вже скоро, коли наші театри повернуться до роботи – ЖОДЕН театр не має ЖОДНОГО права показувати вистави мовою країни, яка хоче нас знищити».

Більшість театралів підтримала цю позицію [5].

Окрім зміни назв театрів, сайти, сторінки у соцмережах поступово перейшли на державну мову. Багато театрів заявили, що знімають з репертуару російськомовні постановки (наприклад, Київський театр драми і комедії) або починають перекладати їх українською (Київський театр на Михайлівській).

Однак не всі хочуть таких радикальних змін. Серед тих, хто критично реагує і відверто засуджує позицію НСТДУ, Володимир Петренко – голова правління Дніпропетровського відділення НСТДУ та керівник Дніпровського драматичного молодіжного театру «Вірино!». На його думку, звернення НСТДУ «працює на Росію»: «текст направлений на роздмухування мовного конфлікту та мовного геноциду» [5].

У свою чергу, драматург Неда Неждана зазначає, що багато російськомовних театрів самі перейшли на україномовний репертуар. Є також приклади етнічних російських драматургів, які залишилися в Україні і надалі творять. А оскільки не володіють українською, то всі свої твори віддають на переклад. Неда Неждана впевнена, що це відповідь на вікову імперську традицію Москви з нищення сусідніх народів. За її словами, в російську культуру міцно вписано принцип, що можна бути тільки рабом або вбивцею. Інших варіантів не передбачено. Росіяни нині, як оцінила драматургиня, поведуться як «сім'я маніакальних серійних вбивць». При тому в цій сім'ї є дідусі, які виховували тих маніяків, або матері, які живуть за вкрадені у жертв гроші. «І як люди, яких вони вбивають, мають сприймати цю родину? Зараз ми усвідомлюємо, що неможливо толерувати ті злочини, і росія має припинити своє існування як імперія. Звільнити народи, і тільки після цього можливий якийсь діалог і перетворення російської культури і самих росіян на цивілізоване суспільство», – наголошує Неда Неждана [4].

Слід зазначити, що вже на весні 2022 року театри широко починають відновлювати роботу, повертаючись до регулярного показу вистав та до випуску прем'єр.

Перші театри у Києві знову почали відкриватися у травні. За вимогами воєнного часу, у кожному з них має бути сховище, здатне прийняти всіх відвідувачів. З будь-якої точки театру люди мають дійти до укриття не більш ніж за 5 хвилин [12].

Через комендантську годину театри розпочинатимуть вистави раніше, а під час повітряної тривоги – зупинятимуть їх [13].

В останній місяць весни в Києві відновили роботу Національний театр імені Івана Франка, Національна Опера, Молодий Театр, «Колесо», Театр на Печерську, «Сузір'я», Театр на Подолі, Київська оперета, «Дах» та інші.

У розмові з журналістами актори кількох київських театрів зізнавалися, що дуже хотіли повернутися на роботу навесні, але не знали, чи купуватимуть люди квитки і який буде попит. В той час надходило немало негативних новин з фронту, і людям було не до вистав. Але після оголошення про відкриття закладів люди почали активно бронювати квитки. В театрах кажуть, що це стало найкращим подарунком від глядачів.

«Насправді ті, хто зараз ходять до театру – це герої, бо вони допомагають нам залишатися у професії», – наголошує керівниця літературно-драматургічної частини «Театру на Подолі» Оксана Прибіш [12].

На момент, коли розпочалася війна, у Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка було заплановано вихід кількох нових постановок – частково закуплені матеріали, пошиті костюми, виготовлені декорації. Тому прем'єри, які франківці випустили після 24 лютого – «Калігула» від Івана Уривського та «Авантюра Никодима Дизми» режисера Дмитра Чирипюка, зароджені ще в довоєнний час, а от «Кар'єра Артуро Уї, яку можна було спинити» – цілковите дитя війни [14].

«Мистецтво інколи може щось передбачати, і це відбувається неусвідомлено, – зазначає головний режисер театру Дмитро Богомазов. – От, чому Іван Уривський захотів взяти «Калігулу» саме в цей момент? Зрозуміло, що тиран існував у світі, жив поруч з нами, але коли почалися репетиції, ще ніхто не знав, що відбудеться повномасштабна агресія. Вистава виглядає дуже своєчасною, хоча була задумана ще до початку війни. А от саме п'єсу «Кар'єра Артуро Уї, яку можна було спинити» я взяв свідомо. Безпосередньо перед війною я почав працювати над «Тартюфом». У 2022 році весь театральний світ відзначав 400-річчя Мольєра, і я хотів щоби франківці долучилися до цієї знаменної події. Але 24 лютого нас «виключили». Я став думати, що інше можу взяти, і зупинився на «Кар'єрі Артуро Уї». А знаєте, мені ж уже здавалося, що вона ніколи не буде актуальною. Бертольд Брехт писав її про Гітлера в часи його найвищого піднесення та успіхів – задумав іще у 35-му, а в 41-му вона була написана. Але прем'єра була зіграна вже після війни, у 1958 році. Я за своє життя кілька разів бачив постановки її в театрі і все думав: а про що вони зроблені? Не до кінця відчував її актуальність чи потребу в ній. А тут вона виявилася надзвичайно актуальною! Бо в ній відстежується шлях людини до тиранії – як реалізується ця технологія, через що людина має переступити і що мають допустити люди з її оточення, щоб це сталося» [14].

Тож, попри всі труднощі, пов'язані з необхідністю грати на сцені у сусідів (більшість вистав франківців проходить у приміщенні Національного театру імені Лесі Українки), Театр Франка навіть в складних умовах воєнного часу спромігся випускати вистави. Слід зазначити, що ще на початку липня нова постановка франківців від режисера Івана Уривського та художника Петра Богомазова «Калігула» на основі філософської і політичної п'єси Альбера Камю стала лідером за градусом обговорень-відгуків в українському театральному сегменті соціальної мережі Facebook. Виставу гідно оцінили і професійні критики, і численні віддані глядачі Національного театру імені Івана Франка [15].

«Я завжди дуже радію, коли під час війни наші театри презентують прем'єри. Це символ того, що нас не перемогли...», – наголошує міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко [16].

У складний період воєнного часу Театр Франка також підготував два резонансні мистецькі патріотичні проекти: «Поезія Незламних» (франківці читають сучасну українську поезію періоду російсько-української війни) та «Пісні Незламних» (франківці виконують свої авторські, а також козацькі та повстанські пісні про визвольний рух в Україні).

Коментуючи підсумки 102-го сезону, генеральний директор-художній керівник Національного театру імені Івана Франка, народний артист України Михайло Захаревич звертає увагу на неможливість показу вистав в умовах воєнного часу на рідній франківській сцені, що призводить до економічних втрат. Касові показники таким чином зменшилися майже на 100%. Стосовно вистав російського літературного авторства в репертуарі Театру Михайло Захаревич констатує: «В репертуарі театру імені Івана Франка вже нема вистав

ні російських авторів, ні російських режисерів. Всі ті постановки списано з репертуару». Відносно перспектив роботи театру в умовах воєнного часу, художній керівник зазначає: «Подальші плани нашого театру будуть тісно пов'язані з економічними перспективами найближчого майбутнього. Проте певні плани на новий сезон у нашого колективу вже є...» [15].

Київський Національний театр імені Лесі Українки за останні місяці здійснює помітний і доволі успішний ребрендинг, пов'язаний з процесом «українізації» свого репертуару. Все літо у театрі розгортався проєкт сценічних читань «Ми з України», що об'єднав і тексти українських класиків, і зовсім нові твори молодих українських авторів. Деякі з таких читок згодом отримають повноцінне репертуарне сценічне життя.

Один з режисерів проєкту – Кирило Парастаєв – зазначає: «...Мені б хотілося, щоб ми в першу чергу побачили ЛЮДЕЙ. Людей, у яких війна відбувається всередині, навіть під час перемир'я. І це трагедія. Бо тебе розриває внутрішньо» [17, 18].

Також у театрі презентували нову виставу про нацистську окупацію. В основі постановки «Свої» Національного театру імені Лесі Українки – п'єса Івана Буковчана «Перш ніж проспівати півень». Місце дії – невеличке словацьке місто, окуповане нацистськими військами. Час дії – одна з листопадових ночей 1944 року, після придушення Словацького національного повстання. Режисер вистави – Олександр Степанцов [19].

А ще у Національному академічному драматичному театрі імені Лесі Українки відбулася прем'єра вистави «Переклади» за п'єсою ірландського драматурга Брайана Фріла. Режисер – К. Кашлік [20].

У столичному Театрі на Подолі, відколи його на початку листопада очолив народний артист Богдан Бенюк, відбулася перша прем'єра: 15 грудня представили постановку Давида Петросяна «Цар Едіп». Виконавець ролі Едіпа актор В'ячеслав Довженко про нову виставу каже: «Це цікаво, тому що це, по-перше, класика, по-друге, режисерське трактування, і третє, це неймовірний акторський склад...». Роль Йокасти виконує народна артистка України Наталія Сумська, яка розмірковує: «На мою думку, завжди до правителів будуть претензії, вони були й раніше. Люди прагнуть ідеальних правителів, у цьому, можливо, і є суть усіх революцій, протестів, воєн, але, на жаль, життя пропонує інше...». Ідея, адаптація та музичне оформлення вистави «Цар Едіп» – Давида Петросяна. У постановці звучить музика Іллі Разумейка, Романа Григоріва та Арво Пярта. Художник-постановник та художник з костюмів – Анна Шкροгаль. Фінансування здійснювалося зі Стабілізаційного фонду – ініціативи для підтримки культурних та освітніх організацій, що постраждали від війни проти України [21].

Ще раніше у столичному Театрі на Подолі було представлено прем'єру трагікомедії Славоміра Мрожека «Емігранти» в постановці Володимира Кудлінського. Вистава йде на Камерній сцені театру. П'єса стара – але не застаріла. В усякому разі для нас вона гостро актуальна тепер, коли мільйони українців опинилися у вимушеній еміграції по цілому світу. Можливо, з огляду

саме на цю актуальність Володимир Кудлінський підійшов до драматургічного матеріалу так, наче це сакральний текст, у якому кожне слово важливе або навіть головне. Через те вистава вийшла дещо затягнутою. А втім, це подарунок для тих глядачів, які люблять слухати добре написану розумну п'єсу. У виставі працює чудовий акторський дует – Сергій Бойко та Михайло Кришталь [22].

Театр на Подолі підготував також прем'єру «Колискова для лисиці, яку ще ніхто не бачив». Вона теж прямо не стосується українських подій. Але є певні репліки, посилення, вона робить проєкції з минулого в теперішнє і далі в майбутнє. І цим є цінна. Сюжет звертається до історії бомбардування баскійського міста Герніки. Саме цю історію 1937 року Пікассо перетворив на один з потужних образів війни на своєму полотні. У пресі зазначалося, що протягом перегляду вистави постійно виникає думка: «То це ж ми!» [2].

Київський академічний театр на Печерську представив актуальну музично-поетичну виставу «Дар роду». В основу постановки покладено поезію акторки, режисерки та письменниці Анастасії Матешко, що була написана після початку повномасштабного вторгнення. За словами авторки, вона написала оригінальну п'єсу для цієї вистави, де поезія звучить речитативом. Вірші, написані раніше і паралельно під час роботи над п'єсою, відібрала режисерка Ольга Ларіна. Вони органічно вплетені в тканину оповіді. Героїні вистави – шість молодих українок. У фокусі уваги – їхні життя, цінності, переживання втрати, болю, переосмислення цінностей, віднайдення сили, віри, любові. У постановці грають Ольга Ларіна, Варвара Глуховська, Вікторія Щегель, Анна Троцько, Кароліна Мруга, Олександра Дика [23].

Також у Київському академічному театрі на Печерську підготували прем'єру вистави «Я, війна і пластикова граната». Вперше з початку війни у театрі з'явилася постановка, присвячена гарячій фазі бойових дій в Україні. Це не перша спроба переосмислення війни. У театрі на Лівому березі вже виходили дві вистави – «Погані дороги» за п'єсою Наталії Ворожбит і «Хлібне перемир'я» Сергія Жадана. Однак вони були присвячені подіям на Донбасі 2014–2022 рр. Тепер же дії перенесено на всю країну. П'єсу цієї весни написала Ніна Захоженко. Вона вийшла у фінал міжнародного драматургічного конкурсу «Аврора» (м. Бидгощ, Польща). Сценічні читання п'єси відбулися у Києві, Львові, Ужгороді, Празі. Окремі новели були поставлені у Харкові та Амстердамі. Але всю п'єсу загалом поставили вперше у Театрі на Печерську. «Війна впливає на нас усіх. У п'єсі – епізоди про тих, хто безпосередньо в ній не бере участі, але реагує на неї, і дуже по-різному», – каже керівник постановки, директор – художній керівник Театру на Печерську Олександр Крижанівський. Режисер вистави і виконавець однієї з головних ролей – Ігор Рубашкін [24, 25].

На основній сцені Молодого театру 17 липня відбулася прем'єра музичної казки для дітей і дорослих «Цап-кацап». Це творче прочитання української народної казки режисером А. Білоусом за авторським текстом І. Малоліти. Творці вистави розповіли, що «Цап-кацап» постає перед глядачем у двох вимірах: перший – дитячий – вибухова суміш гумору і пригод з

ненав'язливим висновком: за свій дім варто боротися! Другий – дорослий – алузія на сучасні події на політичній арені світу. Глядачі впізнають як підступного північного сусіда, так і стурбовану європейську спільноту [26].

У Театрі на Лівому березі вистави йдуть на основній і малій сценах. Є і експериментальні речі, наприклад вистава режисерки Тані Губрій «Поїхати не можна залишитися». Її прем'єра відбулась ще до війни, але вже тоді вона підняла актуальні теми: їхати з України – чи не їхати, як адаптуватися, виривати себе з корінням і переходити на новий ґрунт. Вистава зроблена смачно, з придумкою.

На малій сцені тут поновили «Альбатросів» – бенефіси акторів старшого віку. І вистави «фізичного театру» – *Vino*, «Сімейний альбом» [2].

У німецько-українському проєкті режисер Стас Жирков та драматург і письменник Павло Ар'є досліджують питання ціни, яку платять творчі люди на війні. В межах проєкту 10, 11 та 12 вересня відбулася прем'єра вистави «Озброюючись проти моря лих» у постановці Стаса Жиркова (спільний проєкт Театру драми і комедії на лівому березі Дніпра та театру *Schaubühne Berlin* (Берлін)). Творча команда проєкту: актори – Олег Стефан, Дмитро Олійник (Україна), *Holger Bülow* (Німеччина), режисер – Стас Жирков (Україна), драматурги – Павло Ар'є (Україна) та *Maja Zade* (Німеччина), художник-постановник – *Jan Pappelbaum* (Німеччина), художник костюмів – *Dagmar Fabisch* (Німеччина), композитор – Богдан Лисенко (Україна), перекладач – *Sebastian Anton* (Україна – Німеччина). Виставу демонстрували українською, англійською та німецькою мовами, з українськими та німецькими субтитрами [27].

Театр «Золоті Ворота» поставив виставу «Дякую». Вона не стосується війни прямо, але змушує прислухатись до себе. «Дякую» – дуже точна вистава, звісно, про кохання. Та кохання абсолютно різне: до партнера, до батьків-дітей, до Батьківщини. А ще це вистава-дзеркало, в якому кожен бачить своє відображення.

Експериментальний проєкт «Дивний замок» зробив виставу про війну в Україні. Хоча над цією виставою Поліна Коробейник працювала ще до війни. Постановка називається «Тіло. Щоденник», пропонує нам стежити за відчуттями власного тіла, фіксувати їх. І 24 лютого ідея неймовірно актуалізувалась. Учасники записували реакції тіла на події війни, на новини. Хтось писав літерами, хтось голосовими, хтось малював чи знімав скетчі-відео. На основі цих записів спочатку робили перформанси, читки щоденників. Врешті вийшла повноцінна вистава-документ, художнє переосмислення того, що з нами відбувається.

Київський ТоТеатр експериментує з репертуаром і формою. Використовують формат ТутіЗар – це тут і зараз. Вистава, імпровізація робиться один раз і більше не повторюється. Є група акторів, які напрацьовують, наговорюють в процесі репетицій власні рефлексії навколо творів цікавих авторів. Зокрема, грали за мотивами віршів Марини Пономаренко. Акторська дія поєднується із задумом режисера, з глядацьким

залом і обов'язково з музичним супроводом – це кожного разу щось нове. Також у театрі є постійні вистави. Серед них – «Її океан» – про любов текстами жінок-поеток [2].

6 листопада у столиці показали виставу «Вона Війна», присвячену пережитому українками під час повномасштабного вторгнення. Колаборація театрів «Публіцист» із Харкова та «Варта» зі Львова на сцені київського Молодого театру презентувала каскад болючих жіночих історій на тлі російсько-української війни. Автор та ініціатор проєкту – режисер, дослідник Костянтин Васюков. Він та акторка Світлана Мельник, які є співавторами сценарію, зібрали більше 30 історій реальних українських жінок різних соціальних ролей і статусів, які пережили жах війни, розв'язаної російською армією на теренах України. Вони опитували знайомих жінок, волонтерили на вокзалах, де знайомилися з іншими волонтерами, відвідували шелтери для біженців. Виставу вже показали в Івано-Франківську, Львові, Луцьку, Одесі, Дніпрі, Харкові [28].

Попри війну та тимчасову окупацію українського Півдня, Херсонський обласний академічний музично-драматичний театр імені Миколи Куліша продовжує працювати. 27 вересня в приміщенні Національного академічного драматичного театру імені Лесі Українки відбулась вистава «Кицька на спогад про темінь» за п'єсою Неди Нежданої. Подію відвідали міністр культури та інформаційної політики України Олександр Ткаченко та заступник міністра Галина Григоренко. «Наразі велика подяка всім творчим та адміністративним працівникам театру, які попри все, що їм довелося пережити, натхненно працюють, а також зі сцен інших театрів чітко й однозначно заявляють, що Херсон – це Україна», – сказав Олександр Ткаченко [29].

Активне театральне життя відновлюється й у регіонах нашої держави.

Так Львівський національний український драматичний театр імені Марії Заньковецької завершував минулий, 104-й, театральний сезон двома прем'єрними постановками – виставами «П'ять пісень Полісся» Людмили Тимошенко у постановці Ігоря Білиця та «Полісянка» за Вінцентом Марцинкевичем, режисер – Орест Огородник. У жовтні театр представив публіці музичну історію про перше кохання композитора-пісняра Богдана Весоловського – виставу «Львівське танго» (режисер – Богдан Ревкевич), яка з першого показу підкорила серця львів'ян і гостей міста. І вже у роботі в заньківчан є ще два матеріали, зокрема – «Меланхолійний вальс» за новелою Ольги Кобилянської. Її готує режисер Ігор Білиць, який впевнений що нині зовсім стерлися грані між столичними і провінційними театрами, і що немає жодної різниці в українському культурному просторі [30, 31].

«Ми почали думати, як говорити зі сцени з глядачами. Стараємось балансувати, щоб не грати на почуттях людей, бо в інформаційному просторі дуже багато емоцій зла. Театр має врівноважувати. «За двома зайцями», «Наталка Полтавка», інші вистави, які в нашому репертуарі, допомагають облегшити психічний стан людини. Зараз люди під час тривоги сидять в укриттях, у підвалах і там співають, жартують. Ідентично поводить себе і театр:

ми намагаємося знайти баланс», – каже режисер Національного театру імені Марії Заньковецької Ігор Білець [32].

Закарпатський обласний музично-драматичний театр імені братів Юрія-Августина та Євгена Шерегіїв навесні прийняв групу мистців із Маріуполя, поділився із цим колективом сценою. Людям вдалося виїхати з окупованого міста, під постійними обстрілами і вони зупинились в Ужгороді. Кожен має власну трагічну історію, яку пережив.

Сьогодні чотирнадцять акторів і режисер Маріупольського театру працюють в Ужгороді і маленьким колективом творять мистецтво. Вже показали дві прем'єри. Одна з вистав «Маріупольська драма», а це про власний біль кожного, хто промовляє зі сцени. Це важка вистава для емоційного сприйняття. Але для митців важливо, щоб ніхто не забував про їхній рідний Маріуполь, окупований і знищений Росією, де російські війська вбили сотні цивільних людей [33].

Ще одна прем'єра – «Крик нації». Вистава про життя й творчість Василя Стуса. З минулого нам знову перекидають місточок – і ми розуміємо: це не лише про Стуса – це про нас.

Використали слова з щоденників поета, він писав, що «Донецьк це Україна. Яка доля Донецька – така доля України». Фінальна сцена: герої вистави йдуть в задню кулісу, де на фоні вимальовується будівля театру в Маріуполі. Буцімто входять у цей театр – а потім він знищується. Це неймовірно вражає [2].

А сам Закарпатський обласний музично-драматичний театр розпочав новий проєкт-постановку вистав за творами Шевченківських лауреатів Закарпаття. Глядачі вже побачили два літературно-театральні перформанси за творами поетів Дмитра Кременя і Петра Скунця. Також колектив драмтеатру сьогодні відновлює вистави свого репертуару. Адже троє провідних акторів служать у Збройних силах, а основний репертуар театру тримався на їхній грі.

«Ужгород на початку повномасштабної війни став базовим містом для переселенців. – Наголошує працівник Закарпатського драмтеатру, письменник Олександр Гаврош. – Актори театру проводили благодійні майстер-класи для дітей переселенців, родин. У місто приїхали актори з Херсона, Харкова, Києва, і наш колектив поповнився шістьома акторами. Вони замінюють у виставах тих, хто воює. Доводиться відновлювати ці вистави. У цьому новому сезоні маємо 5–6 прем'єр. Поставили моновиставу «Ответка», присвячену оперному співакові, воїну Василеві Сліпаку, який загинув у 2014 році, захищаючи Україну» [32].

У Чернівецькому театрі імені Ольги Кобилянської відбулася прем'єра вистави Дмитра Леончика «Карпатський раж» за п'єсою Ольги Мацюпи «Екологічна балада». За словами літературознавиці Інги Кейван, «авторка в центр п'єси виводить дерева, які немилосердно вирубують у Карпатах. Власне, «Екологічна балада» – це міф про битву людей і атлантів-дерев... Вистава «Карпатський раж» на рівні назви задає зовсім інший ритм. Це дія, дійство, рух у швидкому темпі. Нестримний, що підпорядковує все собі... Мені імпонує

така відкритість до світових естетичних, культурних традицій і вміння їх органічно поєднувати зі своїми. Це свідчить про те, що сучасна Україна – повноцінна складова світової цивілізації...» [34].

Новий театральний сезон відкрили в Тернополі. В академічному драмтеатрі імені Тараса Шевченка розпочали з прем'єрної вистави. Головний герой постановки – Патріарх УГКЦ Йосиф Сліпий, 130-річчя із дня народження якого відзначили в лютому. Драматургічна версія та постановка народного артиста України Олега Мосійчука. Створити виставу про Йосифа Сліпого в Тернопільському драмтеатрі прагнули давно. Але, як наголосив Олег Мосійчук, треба було виболіти цією темою, вибудувати драматургічний сюжет, колізії. Вистава «Голгофа» дуже актуальна нині. Її жанр Олег Мосійчук визначив як містерія непокори. Непокори ворогові, злу, насильству. Виставу «Голгофа» побудовано на документальному підґрунті. Але хоч і небагато, проте є й художній домисел. Утілити образ Патріарха режисер-постановник доручив заслуженому артистові України Олександрові Папуші. Це актор, який має внутрішню пластику та потрібну енергетику [35].

У новому театральному сезоні Івано-Франківський драматичний театр імені Франка обрав для себе гасло: «Ми не знали, що це неможливо. Тому і зробили». Ці слова десь і є відповіддю на запитання, як працювати театрові у час війни. Навесні колектив зіграв чимало вистав в укритті. За словами керівника театру Ростислава Держипільського, після 24 лютого театри сумнівались, чи у важкий час війни взагалі комусь потрібне мистецтво.

«На початку березня ми грали вистави в укритті, – зазначає Ростислав Держипільський, – і я побачив реакцію жінки з Бучі. Вона не проронила сльози, коли збирала дитину і рятувала її, втікаючи з Бучі, бо мусіла бути сильною. Але вона проплакала всю виставу. І я роздивився навколо, почав думати, що робити. Бо зрозумів, що театр це надпотужна терапія, яка потрапляє в душу і може там робити чудеса, змінювати людей. Ми зрозуміли, що нам треба працювати для людей і для себе. Виникло питання, що запропонувати з репертуару: комедії, коли стільки горя, бід а ми тут веселимося; чи трагедії, драми, коли можеш посилити біль. Але якщо справжня гра і емоції, то може бути і комедія, і трагедія. Втім більший попит у глядача сьогодні на комедії. Бо люди хочуть відволіктися і цього не потрібно боятися. Нам потрібна здорова нація, люди мають прийти до театру і скинути те негативне, чого свідомо чи несвідомо набираються».

В осінньому репертуарі Івано-Франківського театру є торішня прем'єра вистави «Гуцульське весілля», за творами письменника Станіслава Вінченца та дослідженням етнографа Володимира Шухевича. На сцені – весь акторський склад, який відтворює обряд гуцульського весілля ХІХ століття. І виставу, де багато автентичного співу, яскравих костюмів, музики, глядач дивиться з захопленням. Невдовзі театральна прем'єра – «Лісова пісня на полі крові» (метаморфоза душі). У час зимових свят на глядачів чекає коляда та плес (колядування у супроводі трембіт та рогів).

«Хочеться надолжити і поставити все те, що ми не помічали, недооцінювали свого. Прем'єра «Лісової пісні» – це гарні нотки, щоб глибше зрозуміти себе, українців. Мені хочеться, щоб ми везли на Захід крутий мистецький продукт, український, а не користались з того, що українців добре сьогодні сприймають у світі, що можна показувати будь-що, бо війна. Не треба себе таким чином зменшувати. Ми талановита нація у всьому і маємо що розповісти і показати», – наголошує керівник Івано-Франківського театру Ростислав Держипільський [33].

У Кривому Розі вистави ставлять у бомбосховищах – зараз це реальний тренд. У Кривому Розі заборонено грати, сцени не працюють. Але театральні фанати знайшли вихід – справжнє бомбосховище часів Другої світової. Його почистили, провели туди світло. Зараз це називається артпростір «Бомбік». Так, це не глядацька зала на 800 місць. Але це можливість для малих форм, для моновистав. Роблять там поряд з театральними подіями концерти. Восени виступав з моноспектаклем переселенець з Херсонщини Андрій Богун, був концерт музикантів з Херсона, кілька вистав Павла Осікова и виступ Дениса Притули з вокалісткою Мариною. Проводять поетичні вечори [2].

У Миколаєві вистави також створюють під постійними обстрілами – працює сцена в укритті. В жовтні там випустили 2 прем'єри. Артем Свистун поставив моновиставу «Проста українська скіфська баба» за романом «Доця» Тамари Горіха Зерня. Режисерка Катерина Богданова створила виставу за п'єсою «Коти-біженці». Біженці для Миколаєва зараз не дуже коректне слово, тому виставу назвали «Котячі історії». Це досить щемлива казка, де котики ілюструють модель поведінки у сучасних екстремальних ситуаціях тривоги-сирен [2].

У Дніпрі Театр «Віримо!» 12 листопада відновив показ легендарної вистави «Забути Герострата». Також театр експериментує із форматом – актори Тарас Шевченко та Тимофій Тарковський 9 листопада читали оповідання з циклу БРЕДБЕРІ.Stories у форматі «бункерних читань».

Активний пул прем'єр у театрі «Драміком». У жовтні випустили «Наприкінці часів» Артура Опрятного за п'єсою українського драматурга Павла Ар'є, «Всупереч» Юліти Ран від Антона Меженіна, клоун-драму «Додо» від Володимира Жевори, яку поставив Олексій Клейменов [2].

В Одесі відновили роботу державні театри. Музично-драматичний театр імені Василя Василька, головний режисер якого Макс Голенко має славу «епатажного митця», в листопаді зіграв 12 вистав. Навесні у бомбосховищі поставили «Саша, винеси сміття», за Наталею Ворожбит. Також до репертуару включили антрепризну виставу «Чуваки не святкують або Ukrainian» за оповіданнями Руслана Горового, де М. Голенко був режисером [2].

Чимало вітчизняних театрів пережили кадрові проблеми, коли хтось із колективу пішов захищати країну, а хтось виїхав за кордон. Це вплинуло на формування репертуару, бо довелось обмежитись меншою кількістю вистав. Водночас деякі театральні колективи вже поповнились талановитими акторами, які переїхали з інших міст.

Виклики сьогодення стали поштовхом для акторів і режисерів щодо пошуку цікавих творів для постановок, театральних експериментів. А тема війни і героїзму українців, історії багатьох захисників і захисниць, українських родин, окремих людей стануть майбутніми сценаріями і тут важливо, щоб мовою мистецтва розповідати щиро, просто, глибинно, талановито, уникнувши пафосу і штучності [33].

В останні місяці 2022 року перед культурними закладами постали нові виклики – відключення світла. Разом зі звичайними житловими будинками під віялові відключення потрапляють і театри. Однак ніхто з них не скорочує кількості вистав – по можливості грають двічі, а в деяких випадках і тричі на день. І це попри те, що часом електрика пропадає прямо під час вистави. Наразі у театрів немає потужних генераторів, щоб забезпечити повноцінну роботу сцени. Втім вони намагаються адаптуватися під реалії [13, 36].

Найпростіше виявилось тим театрам, які мають так зване подвійне підключення. Вони заживлені від двох різних вулиць: і якщо світло пропадає на одній з них, то автоматично вмикається від іншої. Причому такий вихід із ситуації було знайдено не зараз під час війни, а набагато раніше.

«У нас є й свої малопотужні генератори. Проблема з вимкненням світла виникла не вчора. Наприклад, колись ми були на гастролях у Севастополі, і там відключилося світло. Довелося грати виставу при свічках. За часів СРСР теж були подібні випадки, тому досвід роботи в таких умовах ми маємо. Але поки що у нас збоїв зі світлом не було, і всі вистави проходять у штатному режимі. Крім цього, ми намагаємося економити електроенергію і не діємо так марнотратно, як у мирний час, і відключаємо ті освітлювальні прилади, які не дуже потрібні. Натомість ми допомагаємо глядачам, вони можуть під час відвідин театру підзарядити свої гаджети», – говорить завідувач літературно-драматичної частини Національного театру імені Лесі Українки Борис Куріцин.

Окрім того, питання забезпечення електрикою обіцяє вирішити Міністерство культури України. За словами Куріцина, вже порушено питання про закупівлю електрогенераторів для Національних театрів. Щоправда, таких у Києві лише три – опери і балету, імені Франка та імені Лесі Українки.

Іншим театрам, які менші і муніципального підпорядкування, а таких у Києві 27, доводиться викручуватися із ситуації самотужки. Вистави доводиться грати при свічках або світлі ліхтариків мобільних телефонів. Щоправда, це були поодинокі випадки, оскільки керівники театрів намагаються вирішити ці питання самотужки. Наприклад, керівник театру «Сузір'я» Олексій Кужельний розповів, що їм допомогли добрі люди і дали на якийсь час електрогенератор. При цьому самі собі дозволити купити його театр не може, оскільки мінімальна ціна генератора необхідної потужності від 70 тисяч гривень. Та й знайти у продажу їх уже не так просто [36].

Крім того, не всі театри мають таких спонсорів. Тому невеликі театри власним коштом купують акумулятори, ліхтарики та інші прилади.

Наприклад, у театрі на Печерську адміністратор регулярно обдзвонює глядачів, хто купив квиток, і з'ясовує, чи не будуть вони проти того, що вистава

пройде зі слабким світлом. Так відбувається, коли вистава збігається з відключенням за графіком. Керівник цього театру Олександр Крижанівський каже, що ще жодної відмови не було. Крім того, з появою графіків відключень, при складанні афіші, почали враховувати це і на ті вечори, де вистава перетинається з відключенням, ставлять ті постановки, в яких потрібно менше енерговитрат. Усього на тиждень виходять чотири вистави, які доводиться грати під час відключення світла.

«Наприклад, пів вистави йшло при нормальному освітленні, потім на акумуляторах. Для таких випадків ми вже купили агрегат, в якому музика працює на акумуляторі. З репетиціями складніше. Вони найчастіше проходять без світла. Тому ми знімаємо щити, якими у нас зачинені вікна в залі, і репетируємо при денному світлі. Проте генератори ми не купуватимемо. Це й дорожче, та й не бачу я їх зараз у продажу. Крім того, наш театр розташований у житловому будинку, якщо ввечері ми його включимо, і він гарчатиме під вікнами мешканців, вони нас, мабуть, зненавидять. Тому для вирішення проблеми зі світлом ми купили маленькі діоди з батарейками і встановили їх у туалетах. Світла не дуже багато, але все видно. Крім того, людина може увімкнути свій телефон. Але ми ще докуповуватимемо такі світильники», – говорить Олександр Крижанівський.

У театрі готуються і до складніших часів, тому керівник разом зі своїми акторами розглядає варіант купівлі автомобільного акумулятора. До нього вони мають намір підключити ті прилади, які не потребують багато енергії [36].

Навіть якщо віялові відключення не стають на заваді для показу вистави, проблеми все одно залишаються. Не всі вони пов'язані з електрикою. Через удари по Києву іранськими дронами люди почали боятися відвідувати масові заходи – як покази кінофільмів, так і вистав.

«У нас світло взагалі не відключається – як тільки відключають на одній вулиці, автоматично відбувається перепідключення з іншої. Однак у зв'язку з віяловими відключеннями виникають інші проблеми. Наприклад, актори не можуть доїхати або спізнюються. Крім того, проблеми з глядачами, які менше почали ходити до театру. Незважаючи на те, що ми доносимо до них інформацію про те, що у нас не відключається світло, вони все одно побоюються», – каже директор і худрук Молодого театру Андрій Білоус.

За його словами, ситуація дуже негативно позначилася на відвідуванні театру. Якщо раніше у Молодому театрі збирали половину зали, це було пов'язано з місткістю укриття, то тепер це лише 30–40 відсотків зали [36].

Однак така відвідуваність не на кожній виставі та не у всіх театрів. Ті, у кого зал вміщує всього до 100 осіб, такої нестачі в глядачах не відчують. Хоча порожні місця на виставах все одно трапляються.

Однак керівники театрів оптимістично налаштовані. Актори продовжують грати старі вистави, а режисери ставлять нові. А крім цього, шукають можливості адаптуватися в нинішній ситуації. Вже почали з'являтися вистави про нинішню війну. Крім того, деякі з керівників сподіваються, що ця ситуація допоможе знайти їм нові художні й технічні рішення [36].

Пристосовуючись до нових умов деякі театри не тільки продовжують давати вистави, а й перетворюються на пункти незламності. Так, Національний театр Лесі Українки запровадив новацію – він відкривається за годину до початку вистави, щоб зігріти всіх охочих. У зоні затишку та комфорту глядачі мають змогу випити чаю чи кави, підживити гаджети, попрацювати з доступним WI-FI тощо [37].

«Усі ці відключення ми переживемо, і театр зможе ще використовувати цю ситуацію на свою користь, – впевнений керівник театру «Сузір'я» Олексій Кужельний. – У давні часи зникнення світла призводило до появи різних прийняттів. Наприклад, років двадцять тому до нас з виставою приїжджав польський театр. Причому їхню постановку було присвячено пам'яті польського драматурга Славомира Мрожека. Кожен актор, який виходив на сцену, брав у руки засвічену свічку. Критики потім писали, що таким чином вистава набула більшого поминального відтінку. Адже спочатку цього ніхто не планував. Є вистави, в яких люди грають з ліхтарями на головах. Думаю, що й у нинішній ситуації театри знайдуть вихід і винайдуть щось нове» [36].

Та попри всі проблеми, вже зараз зрозуміло, що марафон на виживання український театр таки витримав, А прем'єри, вистави в укриттях, документальні драми-сповіді, тривалі гастролі – це та несамовита наполегливість і відчайдушність цілих театральних колективів, окремих митців, які за будь-яких умов намагалися зберегти себе в професії. Але тепер врятованим, деокупованим, збереженим у тилкових і фронтових містах театрам України належить відповісти для себе на питання, чи грати в піддавки з кон'юнктурою, підтримувати чиїсь невибагливі смаки чи примушувати думати, попереджати й спонукати. Як працювати не за сталу зарплату – такі привілеї мають державні театри, а на творчий результат, як поєднувати те, до чого звик вітчизняний глядач, із тим, що можна сміливо експортувати, й не залишатися, як раніше, на узбіччі?

Тож, власне, тоді, коли якнайбільше глядачів захоче повернутися на свої місця, на театр чатує небезпека не виправдати очікувань. Критична перенапруга від складних соціальних текстів і надмірна кількість легковажних комедійок теж можуть відштовхнути глядача. А найщиріші документальні вистави не замінять спектаклі з потужними акторськими роботами та фантазійною режисурою, і тому час думати над тим, яка система акторської підготовки актуальна сьогодні в Україні.

Збалансувати все це може лише усвідомлення того, що театр в Україні – відповідальний інститут комунікації з суспільством, такий собі стоп-фейк на рівні емоцій і змістів [6].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайшенець А. Український театр у пошуках сенсу: зради і перемоги останніх 10 років / Анастасія Гайшенець [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

https://ukr.lb.ua/culture/2019/12/25/445743_ukrainskiy_teatr_poshukah_sensu.html
(дата звернення 23.11.2022).

2.Щокань Г. Театральні прем'єри воєнного стану: що дивитися на прифронтових сценах та у тилу / Ганна Щокань [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/11/9/251219/>(дата звернення 26.11.2022).

3. Галацька В. Сучасний театр України у викликах війни: фокус публіцистичного осмислення / Галацька Валентина Леонідівна [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua/handle/123456789/15531> (дата звернення 27.11.2022).

4.Сподарик Г. Театр у війні / Григорій Сподарик // ПОДІЇ. – 2022. – 6 лист. – №45 [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://nasze-slowo.pl/teatr-u-vijni/> (дата звернення 26.11.2022).

5. Котенок В. Український театр під час війни: 24 лютого – 24 квітня / Вікторія Котенок [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ktm.ukma.edu.ua/index.php/ktm/article/view/223/245> (дата звернення 27.11.2022).

6. Веселовська Г. Український театр у часі війни / Веселовська Г. // Український тиждень. – 2022. – 16 лист. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/ukrainskyj-teatr-u-chasi-vijny/> (дата звернення 27.11.2022).

7. Кошкіна С., Білаш К. Тамара Трунова: «Кожен має усвідомити власну відповідальність за будь-яке мистецьке слово, проговорене про цю війну» / Соня Кошкіна, Ксенія Білаш [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2022/08/09/525667_tamara_trunova_kozhen_maie.html (дата звернення 26.11.2022).

8. Катаєва М. У Києві вперше представлять 8 нових п'єс воєнного часу. – Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 7 жовт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/72429/> (дата звернення 26.11.2022).

9. Катаєва М. У столичному театрі представлять сучасну містичну п'єсу / Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 13 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/75677/> (дата звернення 27.11.2022).

10. Катаєва М. Столичний театр представить п'єсу про любов та війну / Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 21 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/71759/> (дата звернення 27.11.2022).

11. В Україні створили бібліотеку перекладів сучасних п'єс / Інформація [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/v-ukraini-stvoryly-biblioteku-perekladiv-suchasnykh-p-ies/> (дата звернення 23.11.2022).

12. «Люди починають ходити на спектаклі, і це чудо». Як живуть театри під час війни / Інф. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://daily.rbc.ua/rus/show/lyudi-ki-zaraz-hodyat-teatr-geroyi-k-vizhivae-1665653408.html> (дата звернення 27.11.2022).

13. Катаєва М. Театральний листопад: які вистави покажуть у столиці / Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 1 лист. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/73663/> (дата звернення 27.11.2022).

14. Базів Л. Дмитро Богомазов, головний режисер Національного театру імені Франка: «П'єса Брехта про Гітлера має безліч точних збігів з віхами біографії путіна» / Любов Базів [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3616670-dmitro-bogomazov-golovnij-reziser-nacionalnogo-teatru-imeni-franka.html> (дата звернення 26.11.2022).

15. «Касові показники зменшилися майже на 100 %»: Національний театр імені Івана Франка закриває сезон в умовах воєнного стану / Інф. // Дзеркало тижня. Україна. – 2022. – 12 лип. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/kasovi-pokazniki-zmenshilisja-majzhe-na-100-natsionalnij-teatr-imeni-ivana-franka-zakrivajesezon-v-umovakh-vojennoho-stanu.html> (дата звернення 26.11.2022).

16. У Києві відбулась прем'єра антифашистської п'єси Брехта / Інф. // Українська літературна газета. – 2022. – 23 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/u-kyievi-vidbulas-prem-iera-antyfashystskoi-p-iesy-brekhtha/> (дата звернення 27.11.2022).

17. Вергеліс О. Сцена воєнного стану: стало відомо, які київські театри працюють влітку без антракту / Вергеліс О. // Дзеркало тижня. Україна. – 2022. – 8 серп. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/stsena-vojennoho-stanu-stalo-vidomo-jaki-kijivski-teatri-pratsjujut-vlitku-bez-antraktu.html> (дата звернення 27.11.2022).

18. Катаєва М. Нову версію «Хлібного перемир'я» презентують у столичному театрі. – Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 18 серп. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/70410/> (дата звернення 26.11.2022).

19. Катаєва М. У київському театрі презентують виставу про нацистську окупацію / Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 2 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/75165/> (дата звернення 26.11.2022).

20. У театрі Лесі Українки відбулася прем'єра вистави «Переклади» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3613274-u-teatri-lesi-ukrainki-vidbulasa-premera-vistavi-perekladi.html> (дата звернення 27.11.2022).

21. Руденко Т. «Цар Едіп» на новий лад: Театр на Подолі представив прем'єру детективу про ціну влади / Руденко Т. // Україна молода. – 2022. – 21 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3834/164/171839/> (дата звернення 27.11.2022).

22. Гриневич В. Там означає тут / Гриневич В. // Голос України. – 2022. – 11 лист. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/365983> (дата звернення 27.11.2022).

23. Катаєва М. Цінності під час війни: Театр на Печерську представить актуальну музично-поетичну виставу / Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 21 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/76030/> (дата звернення 26.11.2022).

24. Міліневський М. «Оплески зайві». Що буде у першій виставі про війну. – Міліневський М. // Vesti.ua. – 2022. – 13 жовт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vesti.ua/uk/kultura-uk/opleski-zajvi-shho-bude-u-pershij-vistavi-pro-vijnu> (дата звернення 26.11.2022).

25. «Я, війна і пластикова граната»: п'єса українки увійшла в фінал польського драматургічного конкурсу / Інф. // Українська літературна газета. – 2022. – 14 жовт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/ia-vijna-i-plastykova-hranata-p-iesya-ukrainky-uvijshla-v-final-polskoho-dramaturhichnoho-konkursu/> (дата звернення 26.11.2022).

26. Молодий театр підготував прем'єру музичної казки «Цап-кацап» / Інформація [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3525297-molodij-teatr-pidgotuvav-premeru-muzicnoi-kazki-sapkasap.html> (дата звернення 27.11.2022).

27. Катаєва М. Київський театр на лівому березі відкриває сезон та представить виставу у Німеччині / Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 10 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/71314/> (дата звернення 27.11.2022).

28. Катаєва М. У Молодому театрі представляють реальні історії жінок в часи війни. – Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 5 лист. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/73882/> (дата звернення 27.11.2022).

29. Херсонський театр продовжує працювати та запрошує глядачів на свої вистави у Києві. – Інф. // Урядовий кур'єр. – 2022. – 29 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/hersonskij-teatr-prodovzhuje-pracyuvati-ta-zaprosi/> (дата звернення 27.11.2022).

30. Козирєва Т. Ще дві прем'єри / Козирєва Т. // День. – 2022. – 11 лист. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/shche-dvi-premyery> (дата звернення 26.11.2022).

31. Козирєва Т. У пошуках найновіших тенденцій (Режисер Ігор Білиць про нову постановку у Театрі Марії Заньковецької і про людину як про центр

своєї творчості) / Козирєва Т. День. – 2022. – 16 лист. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/taym-aut/u-poshukah-naupnovishyh-tendenciya> (дата звернення 27.11.2022).

32. Терещук Г. «Надпотужна терапія, яка потрапляє в душу»: як театр під час війни рятує психіку людей / Галина Терещук [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/teatr-viyna-tyl-okupatsiya/32124479.html> (дата звернення 26.11.2022).

33. Терещук Г. «Надпотужна терапія, яка потрапляє в душу»: як театр під час війни рятує психіку людей / Галина Терещук [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/teatr-viyna-tyl-okupatsiya/32124479.html> (дата звернення 27.11.2022).

34. Столярчук І. Апокаліпсис – це наш останній шанс на перемогу / Столярчук І. // Країна. – 2022. – 15 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/culture-journal/_apokalipsis-ce-nash-ostannij-shans-na-peremogu/1108612 (дата звернення 26.11.2022).

35. Шот М. Містерія непокори та незламності (Тернопільський драмтеатр ім. Тараса Шевченка відкрив новий сезон виставою «Голгофа», присвяченою 130-річчю із дня народження Патріарха УГКЦ Йосифа Сліпого) / Шот М. // Урядовий кур'єр. – 2022. – 26 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/misteriya-nepokori-ta-nezlamnosti/> (дата звернення 26.11.2022).

36. Міліневський М. Чекають на генератори від Мінкультури і правлять афіші. Як працюють театри / Міліневський М. // Vesti.ua. – 2022. – 17 лист. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vesti.ua/uk/kultura-uk/chekayut-na-generatori-vid-minkulturi-i-pravlyat-afishi-yak-pratsyuyut-teatri> (дата звернення 27.11.2022).

37. Катаєва М. У столичному театрі Лесі Українки глядачів залучають до плетіння маскувальних сіток / Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 21 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/76062/> (дата звернення 27.11.2022).

Матеріал підготував

Бурнашов І.Ю., зав. відділу
наукового аналізу і
узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування *І. Г. Піленко*

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,39. Б/т. Зам. 2. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12